

Udržateľný spôsob života

Teoretické koncepty alebo Ako to nefunguje

Prístupy, ktoré definujú udržateľnosť v spleti poučiek, a hlavne intelektuálnych smerov v rámci spoločenských odvetví, sledujú jeden podstatný cieľ. Ak zbavíme definície zložitých pojmov a ťažkopádnych vyjadrení, ostane základná myšlienka, ktorú definuje samotná príroda: prežiť! Tento cieľ je však vo vedeckej terminológii *a posteriori* zložitý vyjadriť vďaka pozíciám, ktoré pojem nadobudol vzhľadom na jeho širokospektrálne poňatie. Podľa dostupných materiálov existovalo r. 1989 okolo päťdesiat definícií udržateľného rozvoja, pričom ich počet neustále narastal a v druhej polovici 90. rokov ich bolo známych viac ako päťtisíc. Trend, ktorý nastúpil v rámci odbornej diskusie o dopadoch moderného spôsobu života na budúce generácie, a hlavne životné prostredie, však neponúkol toľko praktických krokov ako jeho teoretické pozadie. Dovolím si tvrdiť, že multikoľajnosť sa v tomto smere chápe ako protichodný jav, ktorého možný negatívny dôsledok plynie z imanentnej podstaty udržateľnosti a fatálnych následkov jej podceňovania.

Problém, ktorý sa snažím vykresliť, však neexistuje iba v tomto pluralitnom prístupe. Povestné „koľko ľudí, toľko názorov“, je prítomné v každej spoločenskej debata od komunálnej až po medzinárodnú úroveň. Jednotná definícia však môže a musí určovať aspoň približný rámec, ktorý predstavuje koncept a jeho základné myšlienky, aby mohlo existovať dlhodobé plánovanie a nahradilo ad hoc prístupy, ktoré sú v mnohom nákladné na zdroje a ich efektívnosť je diskutabilná.

Napriek spomínanej nejednotnosti a teoretickej roztrieštenosti možno tvrdiť, že väčšina autorov operuje v trojuholníku „spoločnosť – ekonomický rast – životné prostredie“, ktorý paralelne definuje základné piliere trvalo udržateľného rozvoja (TUR). Ich vzájomná previazanosť spočíva v silnej interakcii jednotlivých sektorov a začlenení kľúčových prvkov do seba navzájom. Práve tým treba začať a snažiť sa hľadať konsenzus v procese vytvárania teórie. Je naivné si myslieť, že výsledok bude jednomyselný, ale dohoda sa javí ako jediná schodná cesta. Tento postup musí byť výsledkom kombinácie viacerých premenných definujúcich jednotlivých medzinárodných partnerov, ktorých sila sa nedá merať len počtom obyvateľov a hrubým domácim produktom.

Navrhovaný systém riešení je jednoduchý na vyslovenie, ale jeho implementácia je otázkou vyjednávania a konsenzu. TUR je napriek stále atomizovanej ľudskej spoločnosti niečím, čo predstavuje problém nás všetkých a vytvorením komplexnej metodológie sa začína všetko, čo v modernom pokroku má nádej na úspech.

Naivné? Skôr reálne

Uplatňovanie vhodných praktických nástrojov a postupov (nie teórie), ktoré by vykreslili možnosti jednotlivých štátov a spoločností na stabilizovanie vlastných kapacít, nie je globálnou otázkou a vážne pochybujem o možnostiach tohto poňatia. Vyhranený názor vyplýva z politologického konceptu, ktorý je značne skeptický k možnosti integrácie štátov do nadnárodných spoločentiev prenášajúcich demokratický prístup z národných celkov. Takmer

úplne absentuje ľudová kontrola moci a nemení to ani možnosť občianskej iniciatívy, alebo inej formy priamej demokracie. Objavuje sa problém legitimity, a hlavne nepriestupnosti citeľného vplyvu globálnej sféry na tú lokálnu, a to predovšetkým v prípadoch ako je tento. Princíp subsidiarity nie je dostatočný a jeho využitie je limitované. Inými slovami, bežný občan nemá pocit viazanosti vzhľadom na deklaratívne vyhlásenia medzinárodných orgánov. V tomto ponímaní je viac než dôležité opustiť koncepty *global government* a *global governance*, ktorých využiteľnosť je v praktických aplikáciách diskutabilná.

Ďalšou dimenziou problému nadväzujúcou na predchádzajúce tvrdenie je unifikovanie funkčných nástrojov, ktoré vychádzajú z teoretických rámcov. V tomto prípade platí, že prístup, ktorý fungoval uspokojivo v jednom projekte, nemusí vyhovovať tomu druhému. Ak existuje balíček nástrojov, len zriedkavo sa prispôsobuje konkrétnemu projektu na mieru a už vôbec nezohľadňuje faktory, ako mentalitu, národnostné zloženie, vzdelanostnú úroveň, či kultúru. Napriek tomu, že je to jeden zo základných pilierov TUR, jeho prítomnosť v praktických aplikáciách často chýba, alebo je nedostatočná. Sociálne ukazovatele neekonomického rázu jednoducho v týchto analýzach absentujú a ich úspech preto závisí od krehkej schopnosti prenášať zavedené postupy do iného prostredia. Adaptabilita je teda ťažko skúšanou schopnosťou, na ktorej zlyhanie môžu doplatiť budúce generácie.

Ak by sme hľadali základy týchto myšlienok vo fungovaní spoločnosti alebo hodnôt, ktoré figurujú na predných priečkach preferenčného rebríčka, boli by sme prekvapení, ako zložito sa prístupuje k súčasným prob-

lémom planéty a spoločnosti. Rôzne kultúry s variabilným materiálnym zabezpečením a kultúrnym pozadím vnímajú úlohy čakajúce na riešenie rôzne. Podľa výsledkov výskumného panelu *Kopenhagen Consensus*, bol ekonómami a odborníkmi na TUR, prevažne z USA, zostavený rebríček fiktívneho využitia pridelených prostriedkov pre najviac alarmujúce problémy sveta. V tomto hodnotení sa záujem o environmentálne problémy a TUR umiestnil na posledných priečkach, prvenstvo a najviac finančných prostriedkov dostali problémy liečenia a prevencie HIV, podvýživa, a čo je zaujímavé, liberalizácia trhu. Na paralelnej konferencii, na ktorej sa zúčastnili aj mladí vedci z rozvojových krajín, prebiehala rovnaká teoretická analýza, ktorá však poskytla iný výstup ako predchádzajúce simulovanie. V jej záveroch vystupovala na prvom mieste podvýživa, ale hneď za ňou environmentálne problémy. To, čo sme naznačili vyššie, je jasne aplikovateľné na tomto praktickom príklade v podobe rozdielnosti vnímania problémov ľudí z odlišného prostredia.

Ak by bolo možné celú myšlienku zhrnúť do pár bodov, riešenie by sa zjednodušilo viac, ako je to vhodné. Napriek tomu úvahy o schopnosti prispôbovať nástroje a postupy podmienkam, ktorých originalnosť je v každom prípade nesporná, je z môjho pohľadu na mieste. Tento prístup v kombinácii s rozbitím globálnej hegemony a posunom na lokálnu úroveň predstavuje dlhodobý proces, ale ako taký sa javí jediný schodný. Celý koncept čiastočne nadväzuje na teoretický prístup Hannah Arendtovej a jej poňatia republikánskej spoločnosti, v ktorej malé skupiny lokálnych vlád dokážu riešiť vzniknuté problémy. Tieto vlády môžu predstavovať v stratégii udržateľného rozvoja komunálnu správu, alebo výbory občianskych združení, ktoré ako nátlakové skupiny majú možnosť presadzovať záujmy určitých segmentov spoločnosti. Štát neplní funkciu autoritatívneho subjektu, ale je garantom bezpečnosti a istôt. Princíp

zastupuje premisu zodpovednosti, ktorá je človeku – občanovi bližšia. Tým by sa predišlo procesu, v ktorom je spolitizovaný problém prenesený do bezpečnostného rámca a nastáva jeho sekuritizácia.

Štát – Priemysel – Tretí sektor... stačí to?

Definovať problémy politiky vzhľadom na environmentálny sektor a TUR je v mnohých smeroch zložité aj z dôvodu existencie relatívne nejasného okruhu aktérov. Ten zahŕňa politických predstaviteľov, priemyselné subjekty a ochranaárske združenia reprezentujúce bližšie nespécifikovanú skupinu obyvateľstva. V každej zo spomenutých skupín sa objavujú názory a postupy, ktoré sú pre ostatných „partnerov“ neprijateľné, čoho následkom je konflikt alebo konfrontácia. Toto schematické načrtnutie hlavných aktérov je iba zjednodušeným modelom fungovania beztak zložitého systému, v ktorom lobizmus ako nástroj presadzovania záujmov vytvára tlak na zmenu.

Celá myšlienka však vynecháva konsenzus na základe celospoločenskej debaty, ktorá nie je možná bez ochoty a záujmu samotného obyvateľstva robiť ústupky a chápať podstatu problému. Práve tu začínajú komplikácie, ktorých podstata stojí a padá na vzdelaní a zaužívaných postupoch štátnych zásahov spojených s populizmom, ktoré spôsobili infantilizáciu spoločnosti. Občan sa spolieha na to, že štát vie, čo je najlepšie a prostredníctvom volieb sa získava takmer spasiteľská moc nad osudmi krajiny ako celku. TUR nie sú len špeciálne dane, benefity, úľavy, vyhlášky či nariadenia. Je to aj zdravá občianska spoločnosť s kritickým prístupom, ktorý je založený na porozumení problému a aktívnej účasti. Vzdelanie možno chápať ako metaforu dvoch perspektív, v ktorej prvá otvára vyšší počet dverí (človek si uvedomuje viac možností) a druhá pomáha určiť, ktoré sú správne (dokáže sa objektívnejšie rozhodnúť).

Vzdelaný občan je tak slobodnejší, lebo jeho rozhodnutia sú výsledkom objektívnejšieho vnímania okolia.

Výrok „*mysli globálne, konaj lokálne*“ je v istých oblastiach spoločnosti empiricky odtrhnutý od reality. Nie je to chybou prístupu, ale vnímaním globálnej sféry na lokálnej úrovni. Priemerný občan svoje vnímanie globalizácie obmedzuje na obchodné reťazce, káblovú televíziu a vplyv amerikanizácie na súčasnú mládež. Pojmy, ako udržateľný spôsob života, definuje len ťažko a tak ho aj vníma. Ak chceme zabezpečiť progres a rozvoj spoločnosti, musíme podporovať vzdelanú komunitu, v ktorej každý bude ochotný, a hlavne schopný rozumieť danej problematike aspoň na základnej úrovni. Udržateľný rozvoj sa tak stane otázkou každodenného prostredia a jeho význam nadobudne pôvodný neteoretický rámec definovaný prírodou – prežitie. Bez komplexnej zmeny prístupu sa kroky, ktorých efekt by bol priaznivý, strácajú v dave rozhorčenia. Obyvateľstvo upadne do nebezpečného stavu depolitizácie, v ktorom elity uzurpujú verejnú moc, čo ohrozí ústavné základy štátov. Výsledok úsilia bude plynúť iba z miery dezinformácií a neporozumenia, ktoré v súčasnosti využívajú rôzne skupiny na presadzovanie vlastných partikulárnych záujmov.

Namiesto záveru: Praktické aplikácie

Mojím cieľom nie je podať návrh, ako vyriešiť všetky problémy spoločnosti, ktoré viac či menej priamo zasahujú do konceptu udržateľného rozvoja. Článkov a odborných statí o tomto civilizačnom probléme bolo napísaných veľa, ale väčšina z nich sleduje iba dve základné línie. Ekonomické analýzy a environmentálna agenda bez širšieho sektorového prístupu nemajú príliš šancu na úspech, čo dokazuje aj súčasný stav.

Ak sa chceme vyrovnáť s problémami, v prvom rade treba vynaložiť úsilie na odstránenie základných chybičiek krásy využívaných praktických

nástrojov. V súčasnom stave sú napríklad neziskové organizácie postavené pred úlohu, ako zabezpečiť zdroje pre svoj udržateľný rozvoj a identifikovať sa v spoločenskom systéme. Nie je jasné, aké spektrum záujmov tieto organizácie reprezentujú a ktorí členovia spoločnosti bez deklaratívnej podpory vyznávajú rovnaké hodnoty. Chýbajúca identifikácia je problémom pri vytváraní tlaku a ich význam sa tak oslabuje. V ekonomickej oblasti boli zase podniky vo vzťahu k štátu prinútené reagovať na zvyšujúcu sa mieru zaťaženia životného prostredia prostredníctvom ekonomických nástrojov. Dane a priame finančné odvody, ktorých cieľom bolo znižovať zaťaženie životného prostredia a inovovať technologické postupy, však len obmedzene naplňajú tieto ciele. Finančné prostriedky sa zriedka vracajú do systému TUR cez speciali-

zované fondy v štátnych rozpočtoch a často sa mňajú na iné výdajové položky. Tento prístup by sa mal zmeniť hlavne v existencii agentúr so štátnym dozorom, kombináciou príspevku tretieho sektora a aplikabilitou prostredníctvom priemyselných riešení. Technologický pokrok by v tomto ponímaní predstavoval iba jeden zo stimulov, ktoré by podporovali rozvoj stratégie TUR.

Pre efektívnosť celého systému je dôležité, aby funkcia konceptu udržateľnosti nebola výhradne teoretickým, prípadne obmedzene praktickým výtvorom. To, aby existovala spoločnosť, do ktorej sa nebudú rodiť deti s nejasnou budúcnosťou, je úloha viac než dôležitá a predstavuje v istom smere paradigmatický predpoklad pre všetky sociálne modely budúcich generácií. V tomto prístupe však nemôžeme a nesmieme predpokladať

existenciu univerzálnej cesty k cieľu. Teoretická jednotnosť a pluralita praktických nástrojov sú princípy, ktorých doplnenie o „vyšší stupeň“ subsidiarity predstavuje spôsob riešenia definovaných úloh. Vzdelaná spoločnosť ako premisa pokroku je doplnená vôľou podieľať sa na riešení problémov, a to s cieľom efektívne udržať vlastné prostredie, čím sa využijú základné ľudské vlastnosti, a hlavne prirodzený egoizmus. Adaptabilita sa preto vníma ako funkčný nástroj a nielen teoretický konštrukt, ktorý sa musí byť využívať vo vyššej miere.

Autor získal tretiu cenu v súťaži študentských esejí za r. 2008.

Michal Mochťak, Pod Hradom 403/20, 072 22 Strážske, mochtak@gmail.com

Šumava. Foto: J. Kolečka

